

O MOTIVIH USTANOVITVE DRUŠTVA PRED ŠTIRIMI DESETLETJI

// Iztok Geister

STRŽEK
(*Troglodytes troglodytes*)
foto: Iztok Geister

IZHODIŠČA ZA RAZMIŠLJANJE

Pred desetimi leti, ob trideseti obletnici Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije, smo ustanovitelji predvsem obujali spomine na potek dogodkov, zdaj pa je nemara napočil čas tudi za poglobljen premislek o namenu in pomenu takratnega dogajanja. Čeprav je bil namen društva že od vsega začetka jasno zapisan v ustanovni listini, je bržkone vsakdo od ustanoviteljev že tedaj presojal njegov pomen po svoje. To mi daje pravico, da o takratnem dogajanju spregovorim iz svojega zornega kota, tako kot sem na stvari gledal tedaj in tako kot jih vidim danes.

Iz današnjega v minula desetletja zazrtega pogleda je videti, kot da sem si v življenju predvsem prizadeval če že ne za razvezovanje, pa vsaj za rahljanje domala vsakršnih vezi, ki ptice proti njihovi volji vežejo na človeka. Če nekdaj ključno skrb za preživetje, ki je človeku dajala naravno pravico, da se prehranjuje s pticami, da so v naravnem prepletu usod njegov plen, za potrebe tega razmišljanja postavim v oklepaj, zajemajo telesne vezi s pticami ne le odvzem ali vsaj utesnjevanje njihove fizične svobode, marveč tudi spreminjanje njihovega vedenja, kar od nekdaj dosegamo z lovom v nešteti različicah, z udomačevanjem in gojenjem z namenom križanja in selekcioniranja, ter seveda s trgovanjem tako z živimi osebki kot z mrtvimi primerki. Družbene vezi se nanašajo na družbeno vrednotenje ptic, na njihovo rangiranje za najrazličnejše človekove potrebe, ki kakorkoli vplivajo na njihov status; tu gre za vrednotenje lovne in nelovne divjadi, koristnosti in škodljivosti, tržno vrednotenje, kakor tudi naravovarstveno vrednotenje. Duhovne vezi se nanašajo na naš metafizični odnos do ptic, kakor se razodeva v verovanju, šegah in običajih ter v umetnosti. Edina verodostojna,

čeravno včasih pogubna vez ptic s človekom, naj bi bilo kulturno sledništvo, ki pa z redkimi izjemami temelji bolj na izbiri prebivališča kot na iskanju zavezništva z dvonožcem. Da pa bi zmoželi kolikor je le mogoče prepričljivo pojasniti tako psihične kot družbene motive, ki so me bolj ali manj zavedno vodili v razmerah, ko smo ustanavljali ornitološko društvo in revijo, moram poseči globoko v ozadje svojega ravnanja, v svojo mladost in celo v svoje najzgodnejše otroštvo, ko mi je bilo rečeno, da lahko ptico ujameš, če ji na rep natrosiš soli.

OTROŠKA LETA

Kot otrok sem se neskončno rad potikal po savskem obrežju, samotnih krajih, ki so me prijazno ogovarjali in mi ničesar ne vsiljevali. Pohajanje po loki, za-

LIŠČEK
(*Carduelis carduelis*)
foto: Iztok Geister

obhajanje mrtvih rokavov, prebijanje prek podrtrih in naplavljenih z mahom poraslih debel, vse to sem doživljal kot nadvse vznemirljivo svenhedinsko pustolovščino. In v tej komajda prehodni goščavi me je očaral, povsem prevzel zvedavo prenikavi stržek, pojavljajoč se za hip zdaj tu zdaj tam, drobec svojo kot studenec živahno, loko oživljajočo in Savo preglašujočo pesmico, tako da sem se tja potem dan za dnev vračal kakor k najljubši pravljici. Takrat, sredi prejšnjega stoletja, je vsako zimo zapadlo veliko snega, ki se je kljub pluženju s konjsko vprego na cestah zadržal do prve odjuge. Tako nikoli ne bom pozabil rumenih strnadov, ki so na kranjski Savski cesti pobirali oves iz še kadečih se konjskih fig. To sta bili zame prvi lekciji iz doživljanja narave, prvo zavedanje o povezanosti živih bitij z okoljem.

Ko je mati zaznala moje navdušenje nad pticami, je zaprosila ptičarja Tineta Robido po imenu in Primorca po poreklu, naj me vzame s seboj na lov. Potem sem nekaj nedeljskih juter prezebal ob živih mejah na poljih, kjer je mož molče razvrščal svoje vabenke, dokler si nisem prislužil liščka, ruskega, kot je dejal, ker naj bi bil večji od naših. In ko je ta lišček na pomlad postajal z vsakim dnevom bolj košast, dokler ni nekega dne v kletki obležal mrtev z nožicami iztegnjenimi proti nebu, smo ga otroci s solznimi očmi zagreblili v krtino na travnati rebri na kranjskem živinskem sejmišču. Poginuli lišček, njegova zame hudo obremenjujoča smrt, je močno zaznamovala moj odnos do živih bitij.

PASTI GOJITELJSTVA

Ampak tega sem se zavedel šele mnogo kasneje, ko sem spoznal, da me na razstavah društev gojiteljev ptic najbolj privlačijo »zunanje« ptice, kot se je v žargonu reklo iz narave vzetim divjim pticam, šlo je predvsem za ptice iz družine ščinkavcev. So pa bile te vsakoletne razstave, navadno postavljene v kakšni šolski učilnici med zimskimi počitnicami, tudi dober kazalec občasno množično prezimujočih vrst, od katerih so me še prav posebno očarali brezovčki. Pod vplivom v tujini takrat uveljavljajoče se gojiteljske miselnosti (revija *Die Gefiederte Welt*), da je ob naravni prehrani v dovolj velikih in naravne razmere posnemajočih preletavnicah mogoče doseči celo razmnoževanje »mehkokljunih« (takih, ki uživajo hrano živalskega izvora) in ne le »trdokljunih« (takih, ki se prehranjujejo s semeni) evropskih vrst ptic, sem kasneje verjel, da je mogoče s tem preseči temno plat gojiteljstva, mučiteljski značaj tega prastarega početja. Tako sem neko zimo zadržal v preletavnici, zgrajeni na balkonu, par pegamov, spomladi pa opazoval njuno obredno podajanje rozin, a ko je ostalo le pri tem, sem ju še pred poletjem izpustil. Pričel sem pisati in objavljati članke o gojenju prosto živečih ptic v preletavnicah, kjer naj bi jim bilo, kakor sem naivno verjel, omogočeno naravnim razmeram primerljivo prebivanje, kar naj bi v populacijsko kritičnih razmerah v naravi ogroženim vrstam celo zagotavljalo

preživetje. Vendar sem to počel predvsem iz navdušenja nad raznovrstnostjo prosto živečih ptic, vrata preletavnice, te mladostne mučilnice moje duše, pa mi je odprla šele zimzelena knjiga *Ptice Slovenije*, ki sem jo na neki stojnici našel šele nekaj let po njenem izidu. Z njo sem bil končno odrešen tudi tiste tako mikavne in skrivnostne otroške prevare, da lahko ptico ujameš, če ji natrosiš soli na rep.

ISKANJE DRUGAČNE POTI

Na začetku sedemdesetih letih, ko sem se pridružil obročkovalcem ptic, organiziranim v Kustodiatu za ornitologijo Prirodoslovnega muzeja Slovenije, sem ob iskanju somišljenikov presenetljivo spet naletel na gojitelje ptic z zame motečimi, če ne kar nesprejemljivimi pogledi v človekovem odnosu do teh živih bitij. Osupljivo je bilo spoznanje, da so najboljši poznavalci ptic še vedno ravno gojitelji, ki so poleg v ujetništvu vzgojenih eksotov, predvsem kanarčkov in skobčevk, zapirali v kletke in preletavnice

PEGAM (*Bombycilla garrulus*)
foto: Iztok Geister

tudi ptice, odvzete iz narave. Marsikomu je bilo obročkanje le izgovor za pridobitev dovoljenja za lov fringilid, ki jih je potem uporabljal za različna križanja, in če so se ta posrečila, tudi za trgovanje z bastardi. Nič manjše razočaranje pa me ni čakalo v družbi biologov, sam sem bil namreč bolj ko ne družboslovno izobražen, ki so si do svojih strokovnih spoznanj še vedno, v drugi polovici dvajsetega stoletja, pomagali s puško na rami in mehkom v roki, kar je bilo zame povsem nesprejemljivo. Z nabavo in demonstracijo japonskih najlonskih lovnih mrež sem želel pripomoči k preobratu v miselnosti tako ptičarjev kot ornitologov. In res je kmalu zatem uporaba lovnih mrež za namene obročkanja povsem izpodrinila lovljenje z limanicami, ohranjeno je bilo marsikatero ptičje življenje, spremenilo pa se je tudi preučevanje ptic, vezano na njihovo operjenost (ugotavljanje spola, starosti, mene perja, podvrste), saj se je odtlej opravljalo na živih osebkih in ne več na mrtvih primerkih.

Naslovnica *Živali v podobah*, Ptice, Frana Erjavca (Družba sv. Mohorja 1870)

Strani iz knjige *Ptice Slovenije* Krečič - Šušteršiča, z ilustracijami Lada Pirnata (DZS 1963)

Stran iz Brehmovega *Življenja živali, Ptici*, v priredbi Rafaela Bačarja (Umetniška propaganda 1939)

OBLIKOVANJE LASTNEGA POGLEDA

Ampak namesto da bi to moje navdušenje nad prosto živečimi pticami ostalo v mejah zasebnosti, se izživljalo kot prostočasna dejavnost (takrat smo temu rekli hobi), doživljalo trenutke potrditve v zgodbah, napletajočih se med ptičarsko tovarišijo za gostilniškimi omizji, me je neka nepotešljiva radovednost, da bi spoznal vso našo ornitofavno do vsake taksonomske vrste posebej, gnala me le k iskanju meni dotlej še nepoznanih vrst v

Prikaz obročkanja ptic za kranjske šolarje v Bobovku v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja
foto: **Marija Aljančič**

naravi, marveč tudi k javnemu razkrivanju njihovega obstoja v naravoslovni zavesti Slovencev. To naravoslovno zavest je sicer pred stotimi leti Fran Erjavce s svojo knjigo *Domače in tuje živali v podobah* in za nas še posebno zanimivim III. delom, ki govori o pticah, dvignil na takrat visoko evropsko raven. Ne le zaradi literarnih virov, iz katerih je črpal snov, ki je sam ni poznal, ampak tudi zato, ker je pisal iz bogatih osebnih doživetij in tako

pokazal vsakomur dostopno pot k doživljanju narave. Takšne ocene ne zmanjšuje niti večerniški podnaslov »slovenskeji mladini v poduk in kratkih čas«, že dve stoletji ohranjujoča se oznaka našega odnosa do živalskega sveta, pa naj to razumemo kot slabšalno ali spodbujevalno okoliščino. Takrat v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se razen z omejenim interesom zaznamovanih gojiteljev in lovcev ter peščice razgledanih ornitologov za ptice ni nihče zanimal, Erjavčevo pronicljivo zanimanje za živali je bilo že zdavnaj pozabljeno (prirejena in posodobljena nova izdaja njegovih *Živali v podobah* je izšla šele leta 1995).

Vsa pestrost domačega ptičjega sveta je bila za praktične potrebe osiromašena s še vedno veljavno, pred stoletjem uzakonjeno sintagmo o koristnih in škodljivih vrstah, po duhovni plati pa zakrita s pesniško vse kar leti in prepeva obsegajočo krilatitico »ptica«. Če ne upoštevam leta 1939 izdane in po drugi svetovni vojni domala nepoznane izdaje Brehmovega *Življenja živali* (III. del v priredbi Rafaela Bačarja obravnava ptice), je leta 1963 izšla za takratne tiskarske razmere pri nas običajno skromna, nekaj več kot dvesto strani obsegajoča že omenjena knjiga *Ptice Slovenije* avtorjev Ivana Krečiča in Franceta Šušteršiča (uglednega gojitelja in sposobnega organizatorja, ki je v imenih društev za gojitev dodal besedno zvezo »in varstvo ptic«). To knjigo, ki na poljuden in priročen način obravnava vse pri nas do takrat pojavljajoče se ptice in ki je v meni prebudila kar najmočnejšo vedoželjnost in mi razkrila vso pestrost našega ptičjega sveta, sem med vrsticami bral na neki prav poseben način. Z umetniškim delovanjem v študentskih letih, v slovenski kulturi znanim z imenom OHO, se je v meni izoblikoval uveljavljenemu antropocentričnemu pogledu nasproten pogled na svet. Po ohojevski doktrini, če naj jo strnem v enem stavku, stvari in živa bitja živijo svoje od človeka neodvisno življenje, zato pa smo kot zavestna bitja dolžni vsakemu od človeka drugačnemu bitju dopustiti, da uresniči svojo bit, kar dosežemo z občudovanjem in ohranjanjem njegove posebnosti. Tako je bila zame tlakovana pot za uveljavitev ptic po njihovih vrstah, za njihovo prepoznavnost in za priznanje pomembnosti njihovega obstoja kot takega, še preden za to potrebujemo izgovor ogroženosti. Ker pa pri tem ni šlo le za opazovalčev užitek ob razkrivanju zastrtosti, znan že iz antičnih časov kot čudenje, sem se zavedal, da je ob tem treba poskrbeti tudi za uveljavitev prosto živečih ptic, da te ne bodo le objekt, ampak tudi subjekt opazovanja, da bo njihova čudežnost resnica njihove biti, ki je ni treba znanstveno dokazovati.

Prihodnjič naprej